

PAVEL VILIKOVSKÝ MAGYARUL

„[Vilikovskýt] *Európa-szerte az egyik legismertebb és legizgalmasabb szlovák íróként tartják számon, akit itt is, ott is Gombrowiczsal és Esterházyval emlegetnek együtt.*”¹ (Pályi András)

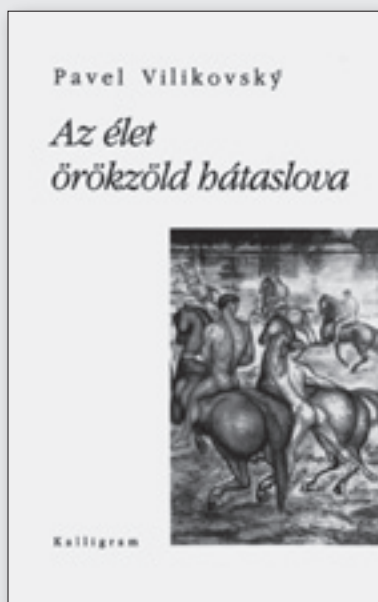
„...*valóban ő volna-e a „szlovák Esterházy”, mint ahogy emlegetni szokták ?*”² (Láng Zsolt)

„*Pavel Vilikovský a szlovákok Esterházyja.*”³ (Juhász Katalin)

A külföldi irodalom befogadásának folyamatában, főleg ha olyan, a nemzetközi irodalmi trendekre hatással nem bíró, kis irodalomról van szó, mint amilyen a szlovák, nyilván tájékoztató pontot jelentenek azok a „matricák”, amelyek egy-egy ismert hazai író művészetével vonják párhuzamba a befogadandó külföldi író művét: figyelemfelhívó funkcióval bírnak, segítenek eljuttatni a könyvfordítást az olvasóhoz, egyfajta pragmatikus PR-műveletet képviselnek.

Pavel Vilikovský szlovák író természetesen nem a „szlovák Esterházy”. Autentikus, és a szlovák prózairodalomban nagyon egyedi szövegvilága, főleg ha a 60-as évek elejének⁴ fiatal prózairodalmával (pl. Ján Johanides, Rudolf Sloboda, Peter Jaroš szövegeivel) vetjük össze, valamiféle különutat képvisel, amely az ecor nyitott mű kategóriájával ragadható meg, s amelyben utólag a posztmodern esztétikáját fedezük fel. Első könyvét, az 1965-ben megjelent *Citová výchova v marci* (Érzelmek iskolája márciusban) c. elbeszéléskötetet nemcsak a kortársak ítélték jelentős irodalmi tettnek, a legjobb első kötetért járó Ivan Krasko-díjat is elnyerte; hanem a későbbi, nagyobb irodalomtörténeti időszakot értékelő áttekintések is⁵: olyan műnek látták, amely nem csupán módosítja az ötvenes évekből örökölt és a totalitárus-hatalmi-

ideológiai nyomást tükröző paradigmát, azaz így-úgy ellene tart a szocialista realizmus poétikai és eszmei elvárásainak, hanem az örökölt paradigmát ignorálva tényleges paradigmaváltást valósít meg. Mint tudjuk, a kultúrpolitikai nyomás intenzív és engedélyesebb időszakai nem estek egybe az egyként szocialista

Csehszlovákiában és Magyarországon: Csehszlovákiában a hatvanas években puhult a helyzet, a legszerencsésebb időszak a 60-as évek közepétől a prágai tavaszig (1968) tartott, amit aztán annál erősebb és tartósabb politikai-ideológiai visszarendeződés követett nagyjából a 80-as évek első feléig ill. közepéig – s ez rányomta a bélyegét a művészetre, irodalomra, könyvkiadásra is. Pavel Vilikovský közvetlenül az 1972-re tervezett kiadás előtt vette vissza második kötetének kéziratát, nem volt hajlandó ugyanis azokra a korrekciókra, amelyekre a Slovenský spisovateľ nevű kiadó szerkesztősege – kielégítve az újfent érvényes, a hatalom által előírányzott ideológiai-esztétikai elvárásokat – kötelezte a szerzőt.⁶ Második kötete majd csak 1983-ban jelent meg *Prvá veta spánku* (Az álom első mondata) címmel, ami egy 1969-es szövegét adja közre.

Következő könyve, amely már a magyar recepció szempontjából is érdekes, 1973-75-ben íródott, de ennél jóval később, csak 1989-ben látott napvilágot. Publikálását a szerző – kiadói szerkesztőként jól ismerve a lehetőségeket – korábban meg sem kísérelte. A *Večne je zelený... (Az élet örökzöld hátsólova)* c. kisregényt a szlovák kritika ovációval fogadta. Peter Darovec írja Vilikovský-monográfiájában: „... amikor a szöveg tizenhárom évvel a megírása után 1989-ben megjelent, a korabeli irodalmi teletsítményektől elütő másságával elképzeltetlen kritikai és olvasói visszhangot keltett. Az első kiadás hatezer példánya teljesen elfogyott; a kritikai reakciókban pedig nem csak a számuk és egyöntetű pozitív, sőt olykor dicsőítő hangjuk volt érdekes, hanem az is, hogy ezeket reprezentatívan jegyezték a legjelentősebb szlovák és cseh kritikusok.”⁷ Milan Resutík egyenesen „*áttörő könyvnek*” nevezi.⁸

És valóban: ha párhuzamokat keresünk Esterházy Péterrel, máris kínálkozik egy: a Vilikovský első kötete kapcsán már felmerült esztétikai paradigmaváltás végülis időben ugyan elcsúszva, de mégiscsak Vilikovský prózája révén történik meg a szlovák irodalomban. A magyar irodalomban pedig (Nádas mellett) Esterházy 1986-ban megjelent *Bevezetés a szépirodalomba* c. művéhez szokás kötni a hasonló, posztmodern szemléletváltást képviselő prózafordulatot, amely mű hasonló olvasói és kritikai fogadtatást váltott ki. Érdekes egybeesés még, hogy Vilikovský szövegének eredeti szlovák kiadásában ugyanúgy glosszálva van a főszöveg (egy-egy kifejezés tipográfiai kiemelése ráirányítja az irónia reflektorát az elbeszélő szólóának lehetséges értelmezéseire), mint Esterházy *Bevezetésének* egyes szövegeiben. Mayer Judit magyar fordításának 1992-es folyóiratközlése az Irodalmi Szemle-ben⁹ tartja ezt a tipográfiai eljárást, majd csak a magyar könyves kiadásból maradt ki.¹⁰ A magyar kiadás egyébként sajnosnátos módon más paratextusokat is ignorál, valamint a szövegévi (vendégszövegekre vonatkozó) megjegyzésfüggelékét.

A recepció

Az élet örökzöld hátsólova c. Vilikovský-kisregény 1999-ben lent meg a Kalligramnál. Egy katonai kém visszaemlékező, anekdotikus elbeszélése a 20. század Közép-Európájának történelméről, a történelemértelmezés nézőponthoz kötöttségéről, kiszolgáltatottságáról, s egyáltalán a történelem elbeszélésének lehetlenségéről szól; többszólamú, ironikus, szellemes, erősen reflexív szöveg, amely – máig érvényes módon – meggy ellene a szlovák nemzeti identitás és történelemkép sztereotípiáinak.

A kisregény magyar visszhangját kutatva alig találtam róla valamit. Igazából csak egy írást Keserű József tollából¹¹, amely a Kalligram folyóiratban jelent meg, és elsősorban a fordításra fókuszál. A Kalligram folyóirat azonban egy teljes blokkot szentel a könyvnek: a 2002/4. szám egy válogatást ad közre a szlovák recepció íásaiból, sőt a kisregény francia fogadtatásából is. (Mivel ezek a szövegek a magyarországi recepcióról nem vallanak, részletezésüktől itt eltekintek.)

Vilikovský következő magyar könyve, a 2002-ben szintén a Kalligramban napvilágot látott *Az utolsó pompeji ló (Posledný kôň Pompejí)*, 2001) c. regény, amit Hizsnay Tóth Ildikó fordított, – a visszhang publikált nyomai alapján – alig kapott nagyobb figyelmet: erről két írást találtam. Kuthi Áron írása a Szépirodalmi Figyelőben ismertető jellegű.¹² Pályi András az ÉS-ben a regényt a kelet-közép-európai emigráció irodalmának kérdésköre felől bontja ki, valamint a szövegben is kulcsmotívumként jelen levő „szláv érzelmesség” felől, azaz azt a kérdést taglalva, a kelet-közép-európai kis kultúrák áthidalhatják-e a kulturális szakadékot nyugattól. A regény egy szlovák értelmiségi 1970-es évekbeli londoni tanulmányútját tematizálja, valójá-

ban inkább esszéregény. Ahogy Pályi írja: „nincs is itt igazi mese, inkább szövegháló, amelyben sokféle más-honnan eredő »nyersanyag« vegyül a fikcióval, emóció a narrációval” – majd hozzáteszi: „- e tekintetben valóban meghúzható valamiféle párhuzam Esterházyval.”¹³

Az Esterházy-párhuzam az irodalom és az írás hasonló felfogásából ered, és mindkét szerzőnél a posztmodern szemléletben gyökerezik. Érdekesnek találok e tekintetben Pavel Vilikovský megfogalmazását ars poeticájáról, ami az Esterházy-nyilatkozatokhoz szokott magyar olvasó fülében nagyon is ismerősen csenghet. A Litera számára adott interjúban mondta arra a kérdésre, hogyan viszonyul a „posztmodern író” bélyegéhez: „Nem tartom sértőnek, de nem is igyekszem megfelelni ennek a besorolásnak. Sőt azt tartom realista hozzáállásnak, amikor kész vendégszövegekkel dolgozom. Mert azok a szövegek ugyanolyan valóságosak, mint mondjuk egy szoba, amelyet leírok.”¹⁴ A Vilikovský-szöveg jegyeit monográfiájának kezdő fejezetében Peter Darovec próbálta összegezni, ezek szerinte: a nyitottság mint szövegszervező, jelentésképző és értékhordozó elv; állandó relativizálás; ironia; intertextualitás; persziflázszerű átírás; közép-európaiság mint téma/jelleg; „banális” történetbe fogott esszéisztikusság; a narrátorhoz kötött redukált nézőpont, regisztereket keverő és a nyelv képiségével játszó nyelvhasználat.¹⁵

Ami a magyar könyvpiacra került Vilikovský-köteteket illeti, a 2002-ben kiadott *Az utolsó pompeji ló* c. regény után nagyobb, majd egy évtizedes szünet következett, amit 2011-ben tört meg az újracsak a Kalligram gondozásában megjelentetett *A gonosz önéletrajza* (*Vlastný životopis zla*, 2009) c. regény. Ez a szünet azonban nem jelent teljes „magyar elhallgatást”, a magyar folyóiratokban meg-megjelentek szövegei, a Jelenkor 2003/11 száma pl. egy egész blokkot szentel a szlovák írónak (ezek szlovákból átvett szövegek a szerzőről és tőle is). Egyébként Vilikovskýtól folyamatosan közölnek írásokat a magyar folyóiratok, a Jelenkoron túl pl. a Magyar Napló, az Irodalmi Szemle, a Kalligram, a legnagyobb számban a közép-európai irodalmakat állandó jelleggel figyelemmel kísérő Magyar Lettre. A Lettre adta közre *Az emlékek ura* (Pán spomienok, 2005) c. elbeszélést is a 2006/ téli, 63. számában, amely egy kétnyelvű magyar-szlovák kötetben – egy függelékkel kiegészítve – önállóan is megjelent a Plectrum nevű kis kiadónál a szlovákiai Füleken, de kereskedelmi forgalomba nem került, legfeljebb ha néhány könyvtárba eljutott. Az izgalmas kezdeményezés a kétnyelvűség okán kínálja a műfordítás egybevetését az eredetivel, ebbe a kihívásba fordítóként Hizsnay Tóth Ildikó ment bele. A kötetre visszhangot nem találtam, csak egy lelkes olvasó bejegyzését a www.moly.hu könyvismertető portálon.¹⁶ Az elbeszélés szövege adta annak a nagy sikerű ma-

gyar-szlovák felolvasóestnek az apropóját, amelyen 2007 januárjában Pavel Vilikovský és Esterházy Péter közösen szerepelt a budapesti Szlovák Intézetben.¹⁷

Szintén Hizsnay Tóth Ildikó fordította a magyarul 2011-ben kiadott *A gonosz önéletrajza* c. regényt. Két, önmagában is megálló részt tartalmaz, amelyek a hétköznapi kisember életében, döntéseiben és választásaiban megjelenő ún. kisbetűs gonosz (azaz gonoszságunk) természetét járják körül: egyrészt egy besúgónak a kényszerített férfi történetén keresztül, másrészt egy magánnyomozás révén¹⁸, amely egy családját elhagyó és kámforra vált banki sikkasztó hivatalnoknő történetét próbálja felgöngyölíteni. A könyv értelmezési mélyrétege a két narratíva strukturális kapcsolódásaiból bontakozik ki, amint arra a fordító egy tanulmányban mutat rá. A dogozat a pozsonyi Comenius Egyetem magyar tanszékének évkönyvében jelent meg, körültekintő alapossgal helyezi el a szöveget Vilikovský életművében, majd emeli ki belőle azokat a motívumokat, amelyek a két rész párbeszédét indítják el, s kínálnak így összegző értelmezői hozzászólást: „A két történet egymásra nyitása valójában a két, írástechnikai szempontból nagyon különböző regényrész közötti dialógus kezdeteként is elképzelhető, amely az egymással bináris oppozícióban álló diskurzusokat aktiválja. [...] a fiú által megszólított apa rejtett párbeszédét hozza felszínre.”¹⁹

A könyvre a sajtóban négy reakciót találtam: Gyürky Katalinnak az ÉS Ex libris rovatában megjelent írása közép-európai könyvek közé ágyazza Vilikovský művét²⁰, Papp-Zakor Ilka szövege – korrektil – bemutatja a regényt²¹. A következő két írás pedig azért érdekes, mert Esterházy túl újabb kapcsolódási pontokat mutat Vilikovský és a magyar írók között: Márton László az ÉS hasábjain²², Horváth Viktor

a Literán²³ recenzeálták a regényt. Ez esetben azonban Vilikovskýnak nem volt szerencséje magyar kollégáival, felületesen olvasták szövegét, amit Mártonnál a cselekményrekonstrukció hibájában²⁴, Horváth Viktornál a szerkezeti alapkoncepció fel nem ismerésében érhetünk tetten.

A közép-európaiság problémakörének, a nyugat-európai ún. nagy kultúrák figyelmére áhító közép-európai kis kultúrák érzékeny kérdéseinek legsűrűbb szövege Vilikovský életművében a *Kutya az úton* (*Pes na ceste*, 2010) c. esszéregény. 2013-ban jelent meg a Kalligramnál Garajszki Margit fordításában. A könyvről szóló írások Szabó István Zoltán, Papp Lídia, Mohácsi Balázs tollából²⁵ egyöntetűen pozitív, sőt lelkes hangúak, hangsúlyozzák, hogy amit a szlovák író leír, mennyire a magyar tapasztalatról is szól, noha kizárólag a szlovákról beszél. Ahogy Grozdits Hahó fogalmaz a Libráriuson: „Az ilyen jellegű leírások – európai gondolat ide, vagy oda – eleinte jól esnek, aztán együttérzést keltenek. Végül lehervad a mosoly, s ébred az gyanú: Vilikovský szórakozik velünk, s ingerlőn pontos helyzetértékelése igazában ránk vonatkozik. Csak a »szlovák« helyére kell beírni, hogy »magyar«.”²⁶

2014-ben jelent meg az *Egy igazi ember története* (*Príbeh ozajského človeka*, 2014) c. regény, egy olyan visegrádi projekt (K-4) első produktumaként, amely évente egy-egy „visegrádi” szerző új szövegét egyszerre mind a négy nyelven jelenteti meg. A könyv gondozója ezúttal is a Kalligram, de nemcsak a magyar fordítás, hanem a szlovák eredeti mű is. Fontos megemlíteni, hogy a pozsonyi Kalligram gondozta már korábban is Vilikovský néhány szlovák könyvét is: 2004-ben megjelentetett tőle egy publicisztikai ill. esszévalogatást *Vyznanie naivného milovníka* (Egy naiv szerető vallomásai) címmel, 2005-ben egy prózaválogatást *Prózy* (Prózák) címmel, 2007-ben egy róla szóló monográfiát Peter Darovec tollából, majd a *Vlastný životopis zla* (2009, *A gonosz önéletrajza*) és a *Pes na ceste* (2010, *Kutya az úton*) c. szlovák regényeket.

Az *Egy igazi ember története* egy átlagember napló formában megírt önelbeszélése az 1970-es évek szocialista valóságáról, az identitása narratív megkonstruálásában érdekelt „naiv” elbeszélő tragédiáját láttatja, ahogy manipulálja és bedarálja a rendszer. Egy könnyen olvasható és értelmezhető kis kötet, sajtóvisszahangot is keltett: Fehér Renátó írt róla a Jelenkorban²⁷, Gyürky Katalin az ÉS-ben²⁸, Tar Margaréta a Vigíliában²⁹. A Literán egy interjú jelent meg a szerzővel, amit a könyv fordítója (és a K-4 visegrádi projekt megálmodója), Garajszki Margit készített.³⁰

Garajszki Margit jegyzi fordítóként a legutóbb megjelent Vilikovský-kötetet is. A 2016-os kiadású *Az első és utolsó szerelem* c. prózakötet két kisregényt foglal magába. Tárgya az emlékezés, a múlt pontos

felidézésének lehetetlensége személyes és történelmi tekintetben is. Az első kisregény központi figurája egy nyugdíjas fényképész, aki immár csak „agyban” fényképez: imaginárius képeket készít – saját múltját megidézendő. Akárha Vilikovskýnál Nádas Péter öreg vak fényképészéről olvasnánk a *Világlo részletek – Egy agg fényképész búcsúja az analóg fotográfiától* c. esszéből, ami azonos című, nemrégiben megjelent memoárjának valamiféle metodológiai előszövege. A könyv kapcsán közreadott interjúban, amit Juhász Katalin készített a Litera számára, a szlovák író így vall szereplőjéről: „Elmesélem, miért lett épp fényképész. A szlovéniai Vilenica Irodalmi Fesztiválon találkoztam Nádas Péterrel, aki tudvalévően fotósnak sem utolsó. Hallottam, ahogy valaki megkérdezi tőle: miért nincs nála fényképezőgép, ha egyszer annyira szeret fotózni. Nádas pedig a következőt válaszolta: a jó fotósnak nincs szüksége gépre. Ez a mondat adta az inspirációt, tulajdonképpen ebből született meg Kamil karaktere. Mert tényleg az a lényeg, hogy mit raktározunk el az agyunkban, a lelkünkben, nem pedig az, hogy mennyit kattintgatunk a géppel.”³¹ (A motívumot Vilikovský Nádas *Emlékiratok* könyvének szlovák fordításáról írt recenziójában is használja.) Azért is tartottam fontosnak kiemelni ezt a részt, mert – mint látjuk – egy újabb magyar írói/ szemléleti/ szövegfelfogásbeli párhuzamra világít rá Vilikovskýval kapcsolatosan, amit a két említett szöveg egybecsenző reflexiói is alátámasztanak. A kötet egyébként izgalmas írásokat inspirált, amelyek főként a történelemhez való személyes hozzáférés kérdéseit taglalták: Láng Zsolt az ÉS-ben³², Stummer Krisztián a Literán recenzeálta³³, ahol Závada Pál laudációja is megjelent. S ha következő magyar irodalmi párhuzamokat keresünk, nem tekinthetünk el az olyan szövegátjárások-

tól sem, mint a Závadától jól ismert, és Vilikovskýnál is felbukkanó kollektív elbeszélői mód, szereplőként a műkedvelő oral history-történész vagy a világot rögzíteni vágyó fényképész, de akár – sok más mellett – a történelem elbeszélésbe foglalhatóságának dilemmái – ahogy erre Závada Pál maga is rácsodálkozik az *Illetlenül személyes könyvbemutató* c. szövegben.³⁴

Ha beszámolóim elején az írói párhuzamok kapcsán pragmatikus PR-műveletet emlegettem, revidiálni kell álláspontomat, hiszen tényleg nem kevés az összecsengés. Ez a két irodalom talán közelebb van egymáshoz, mint gondolja. Ha Pavel Vilikovský magyar fordításának csak ennyi a tanulása, már az sem kevés.

Műfordítás

Az idegennyelvű irodalom közvetítése során – mint ismeretes – alapvető a műfordítás szerepe, hogy mennyire pontosan tudja közvetíteni a célirodalom nyelvén és kontextusában a forrásszöveg legkülönbözőbb rétegeit, s ez a szövegértelmezés korrektségén túl a szerző nyelvhez való viszonyát, poétikájának formai és nyelvi vonatkozásait is jelenti. Pavel Vilikovský szövegeinek az ereje jelentős részben ered a nyelvi megformálás sajátosságából, abból a játékos-reflexív viszonyból, amely az író nyelvfelfogását jellemzi. S amely a magyar irodalmi közeg (alkotók és olvasók) számára sem ismeretlen, hiszen a prózaforodulat irodalma, a nyelvben ill. szövegben lét' kérdésének sok irányba mutató vonatkozásait kiaknázza, felmutatta, szétírta – összességében radikálisabb módon, mint ahogy Vilikovský szövegei tették/teheték a szlovák közegben. „A nyelv (...) átveszi az irányítást. Minden, ami elhangzik, lecsúszik, lepattan a célba vett jelölről, és tulajdon jelölőjére verődik vissza. Az elszabadult nyelv az eredetként értelmezett igazságot is kikezdi”³⁵ – írja Keserű József *Az élet örökzöld háttaslova* c. kötet kapcsán, megállapítása azonban a szlovák író nyelvfelfogására általában is érvényes, ha mindez a különböző szövegekben eltérő mértékben és módon jelenik is meg. Véleményem szerint a Vilikovský-szövegek magyar átültetésének kihívása abban áll, miképpen tudja eltalálni a nyelviséget reflektáló (gyakran ironikus) játékoság mértékét (az ebben a tekintetben egyébként nyitott, saját irodalma által kiművelt olvasói közeg számára), és egyúttal közvetíteni a szerző forrásnyelvhasználatának mesteri fokát.

A szerző magyar könyveit három műfordító jegyzi. Valamennyi esetben korrekt fordítást végeztek, alapvető kifogások semelyik szöveget sem érhetik, így vizsgálatom arra vonatkozhat, hogy az egyes műfordítások által megteremtett magyar nyelvi világ mennyire adekvát a forrásszöveg nyelvi világával.

Pavel Vilikovský első magyar könyvét, *Az élet örökzöld háttaslova* c. kisregényt a 2015-ben elhunyt Mayer Judit fordította, aki a szlovák (és cseh) irodalom egyik legtapasztaltabb fordítója, az ő Vilikovský-átültetésében valóban világirodalmat olvasunk magyarul. Keserű József idézett tanulmánya kitér a fordításra, a nyelvek közti kölcsönös fordíthatatlanságot hangsúlyozza, de különösebben – példaként – nem támasztja alá gondolatát, példái csak az idegennyelvű betétekre, fordítói túlmagyarázásra ill. modalitásbeli finomításra (pl. a cinikus hangnem vagy a vulgárizmusok területén) vonatkoznak. Némi felstilizálást, elcsúsztatást magam is érzekelni vélek, s ezt egy olyan példával próbálom illusztrálni, ami a szöveg poétikai struktúráját is érinti. A szlovák cím *Večne je zelený... – 'örökké zöld...'* egy nyitott és nyelvtanilag hiányos összetétel, ami a három ponttal jelölt (tetszőleges) folytathatóságot is jelzi az olvasó felé. A magyar cím kitölti a hiányt, egy (esetlegesen választott) metaforába zárja az eredeti, jelentésszóró szerzői szándékot. Ráadásul a szlovák cím egy Goethe-hivatkozást is rejt, Mephistopheles ironikus bölcsessége (ill. annak szlovák fordítása) visszhangzik benne: „Pajtás, minden elmélet szürke, / És zöld az élet aranyfája”³⁶. A három ponttal jelzett üres hely tehát az európai irodalmi műveltséganyag ismeretében mégiscsak kitölthető, ha az olvasóra marad is, hogy a Vilikovský-regény alapján miképpen (pontosan/ konfrontatívan/ ironikusan/ rontott formában/ ill. sehogysem) aktiválja a Goethe-aforizmat. A címbe emelés a szövegegész elbeszélői helyzetét (itt: egy öreg kém tapasztalatmegosztó elbeszélése egy kadétnak, a *Faustban*: a kísértő tanítása egy diáknak) is kontextualizálja, s ilyen módon rajzolja körül értelmezhetőségét. A példában elemzett elcsúsztatás más fordítói megoldásokban is tetten érhető,

feltehetően a (posztmodern) poétika pontatlan olvasatában gyökerezik.

Egészében Mayer Judit fordítása véleményem szerint hozza a szlovák író és szövege kvalitásait, ami visszafogódik (ha el nem is veszik) benne, az viszont éppen az az esztétikai-poétikai párhuzamosság, ami az 1999-es magyar megjelenéskor erősebben rímelt volna a befogadó irodalomban is aktuális intertextualitás- és nyelvproblematikára.

A Pavel Vilikovskýt legalaposabban olvasó magyar fordító Hízsnyai Tóth Ildikó: *Az utolsó pompeji ló*, *Az emlékek ura* és a *Gonosz önéletrajza* c. szövegeket ültette át. Pontosan érti a szöveget, követi a poétikáját, pontosan adja vissza a nyelvben megkonstruált Vilikovský-világ (nyelvi) szkepszisét, ridegségét, a stiláris vonatkozásokat, hangnemi egyenetlenségeket, a jelentésszóró (nyelvi) befejezetlenségeket; magyarul is láttatja a kompozíciós szereppel bíró, pl. a távoli szöveghelyek összecsengéséért felelős motívumokat. Nyilvánvaló, hogy fordításai körültekintő szövegértelmezésre támaszkodnak, ennek a fordítói hozzáállásnak a meggyőző „mellékterméke” az az – immár hivatkozott – tanulmány, amely a *Gonosz önéletrajza* c. regényt elemzi. Mindamelllett a szlovák szerző nyelvi humora és játékossága is olvasható ezekben a fordításokban.

Mint tudjuk, a nyelvjátékot a legnehezebb átültetni, hiszen a hangalak és jelentés ill. jelentésrétegek közti elcsúszások kiaknázásán alapszik, ami egy másik nyelvbe közvetlenül át nem vihető, a fordításban újra „meg kell csinálni” azt a nyelvi helyzetet, amelyben a célnyelvi nyelvjáték létrejön. Egy példa a nyelvjátékra Hízsnyai Tóth Ildikó *Az utolsó pompeji ló* c. fordításából: „A feleségem, Mása... – A Három nővérből választottál nevet a lányaidnak? – kérdeztem egyszer heccből az apósomat, de ő nem értette a cél-

zást. – Nekünk csak két lányunk van – magyarázta zavartan –, s mivel Mása már egy új, egy más korszak gyermeke, úgy gondoltuk, a nevével is hangsúlyoznunk kell a másságát – jelentette ki emelkedett hangon [...] – Hát ez, bizony, sikerült – próbáltam őt ugratni –, a kiköpött mása lett. – Nem nevetett. [...] Annyi baj legyen; tudtam én jól, honnan fájnak a fényes szellők: a névadással csak a szocializmus iránti szeretetét akarta demonstrálni.”³⁷ A szlovák eredetiben a feleséget Jelenának hívják, a vonatkozási pont nem Csehov műve, hanem Jelena Obrazcovova orosz operaénekes, a jelentéssel való játékra az ad alkalmat, hogy a név a „jelen” (szarvas) szót rejti, a hatalomhoz hasonulás az apa részéről pedig abban nyilvánul meg, hogy lányának a szlovák Elena utónév oroszos változatát adja. A magyar változat tehát nem a szavak, hanem a szövegrész jelentését követi, amely az apa szövet rendszerhez idomulását kifejező névadását figurázza ki, mintegy újraalkotja a célszövegben az ezt a jelentést hordozó nyelvi helyzetet.

A kis példával illusztrált fordítói stratégia érvényét a Vilikovský-művek esetében abban látom, hogy ugyanúgy gondolkodik a nyelvről, nyelv-jelentés-referencia viszonyáról, ahogy szövegeiben a szerző, vagyis a szerző nyelvi világképét saját megoldásaiban is közvetíteni képes. (Újra egy Esterházy-párhuzam: szlovák Esterházy-fordításaiban Deák Renáta is ilyen stratégiát alkalmaz.)

Garajszki Margit szintén három könyvet ültetett magyarra Vilikovskýtól, a *Kutya az úton*, az *Egy igazi ember története* és *Az első és utolsó szerelem* c. regényeket, ezek közül fordítási szempontból a legsikerültebbnek a *Kutya az úton* c. esszeregényt tartom azzal együtt, hogy a kötet szerkesztése hagy maga után kívánnivalókat. A másik kettő eléggé nivellálja Vilikovský nyelvi világát, nem igazán érződik bennük az a mesterfok, ahogy a szlovák szerző a nyelvet kezeli, s ez különösen érvényes az *Egy igazi ember története* c. szövegre.

A naplóregény egy szemléletében és műveltségében is erősen redukált első személyű elbeszélőhöz köti a narrációt, aki a naplóírás révén identitása (narratív) megkonstruálásában érdekelt, hiszen naplóját a fiának szánja élettapasztalati beszámolóként és útmutatóként. Egyrészt adott nyelvi primitívsege, másrészt a társadalmi felkapaszkodás ambíciója által hajtott nyelvi túlkapásai (üres túlfogalmazások, nyelvi panelek használata) nyelviileg is jellemzik az elbeszélőt, mintegy ellehatnak annak a – magát az élet dolgaiban abszolút jártasként felmutató – szándéknak, amit elbeszélésében deklarál. Garajszki Margit fordítása azonban egyneműsíti és felstilizálja megnyilatkozását, eltünteti alulretorizáltságát, ami a magyar olvasót pont attól a hatástól fosztja meg, ami nyelviileg hitelesítené a főszereplő narrátor tartalmilag egyébként jól követhető kiszolgáltatottságát és elkerülhetetlen bukását. A szlo-

vák és a magyar közötti különbség mindjárt a címben feltűnik: az „igazi ember“ stílusosan teljesen más, sokkal neutrálisabb pozíciót tölt be, mint a szlovák „ozajský človek“, ami a nyelvhasználó primitívtségének a mutatója, egy erősen rontott beszélnyelvi variánssa a – kb. a magyar jelentéssel megegyező – „ozajstný človek“-nek. Mint kategória egy ember jellemzésére nevésséges, sőt gúnyos, így címbe emelése szarkasztikus. A magyar neutrális cím tehát – az eredeti megoldás intencióit ignorálva – egy teljesen más szövegvilágot sejtet és jelöl. Az elbeszélő nyelvi nevésséges-tételét (hiteltelenítését) a magyar fordítás általában is eliminálja, már az első naplóbejegyzésben szembeötlő, hogy a fordító túlmagyaráz, kitölti a hiányos szintagmákat, folyamatosan lekerekít, ami egyébként transzlatológiai szempontból nemcsak inadekvát, hanem hibás/rossz műfordítási eljárás.

Ami így a magyar szövegből elveszik, vagy legalábbis gyengül benne, az az a plusz szerzői szólam, amit a nyelvi ironiában lehetne tetten érni a maga teremtette világgal szemben. Hozzá kell fűznöm azonban, hogy némelyik recenzió meggyőzőnek tartotta Garajszki Margit fordítását, Fehér Renátó a naplóregényben egyre feszültebbé váló lélektani elbeszélői alaphelyzet érzékeltetését emelte ki³⁸, s noha nem derül ki, alkal-

ma volt-e összevetni az eredeti a célszöveggel, megjegyzése azt mutatja, Vilikovský szövegének ereje valamilyen tekintetben mégiscsak „átjött“. Mindazonáltal a szerzői poétika feltárása és a műfordításban való közvetítése teljesebb és valószínűbb, érvényesebb képet nyújthatna a magyar olvasónak arról az izgalmas világról, amit a szlovák író szövegei megteremtettek.

Vilikovský legutóbbi magyar megjelenése *Az első és utolsó szerelem* c. prózakötet, amit 2016 áprilisában a szlovák irodalom díszvendégségével rendezett XXIII. Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon mutattak be a szerző jelenlétében. A szlovák író egyébként is rendszeres résztvevője a könyvfesztivál évfolyamainak, a hozzá kapcsolódó kísérőrendezvényeknek, írótalálkozóknak. Fokozatosan egyre ismertebbé vált a magyar irodalmi közegben, ami elsősorban a könyveinek, folyóiratmegjelenéseinek, de nem utolsósorban személyes jelenlétének köszönhető, egy olyan közép-európai szerzővé lépett elő, akire érdemes odafigyelni. De mint arról a szlovák kortárs irodalmat áttekintő és bemutató – s éppen a 2016-os könyvfesztiválra nagy számban megjelent – cikkek vallanak: a kortárs szlovák irodalom ikonikus képviselőjévé is. Ahogy Esterházy Péter a magyar irodalomévá a szlovák közegben.

JEGYZETEK

- PÁLYI András, „A szláv érzelmesség háttérslóva“, *Élet és Irodalom*, 2002. május 10., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2003-01-11/palyi-andras/a-szlav-erzelmesség-hataslova.html>.
- LÁNG Zsolt, „Hétköznapi kisregényei“, *Élet és Irodalom*, 2016. május 6., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2016-05-06/lang-zsolt/hetkoznapok-kisregenyei.html>.
- JUHÁSZ Katalin, „Géppel fotózni nem nagy kunszt“ (Interjú Pavel Vilikovskýval), *Litera*, 2016. május 4., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/geppel-fotozni-nem-nagy-kunszt>.
- Első szövege 1961-ben jelent meg a Mladá tvorba c. folyóiratban.
- Vö.: Peter DAROVEC, *Pavel Vilikovský* (Bratislava: Kalligram, 2007); Peter DAROVEC, ed., *K dieľu Pavla Vilikovského* (Bratislava: Univerzita Komenského, 2017).
- V. ö. Peter DAROVEC – Vladimír BARBORÍK, „Mojí Rumuni mi rozumejú (Rozhovor s Pavlom Vilikovským)“, *Rak* 4, 6. sz. (1999): 9–18.
- Peter DAROVEC, *Pavel Vilikovský*, i. m., 54.
- Milan RESUTÍK, „Pavel Vilikovský: Večnej zelený!“, *Slovenské pohľady* 105, 7. sz. (1989): 124.
- Pavel VILIKOVSKÝ, „Az élet örökzöld háttérslóva (részlet)“, ford. Mayer Judit, *Irodalmi Szemle* 35, 7. és 8. sz. (1992): 702–711. és 824–835.
- A könyv 1999-es magyar Kalligram-kiadása sajnósnalátos módon más paratextusokat is ignorál, pl. a szövegvégi (vendégszövegekre, felhasznált irodalomra vonatkozó) megjegyzésfüggelék.
- KESERŰ József, „A nyelv útjai kifürkészhetetlenek. Megjegyzések Pavel Vilikovský: *Večnej zelený*... című szövegéhez és fordításához“, *Kalligram* 11, 4. sz. (2002): hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2002/XI.-evf.-2002.-aprilis/A-nyelv-utjai-kifurkeszhetetlenek>.
- KUTHI Áron, „Pavel Vilikovský: Az utolsó pompeji ló“, *Szépirodalmi Figyelő*, 1, 5. sz. (2002): 100–101. http://epa.oszk.hu/01400/01433/00005/pdf/02-5-031-Vilikovsky_Kuthi.pdf.
- PÁLYI András, i. m.
- JUHÁSZ Katalin, „Pavel Vilikovský: Gonoszak lenni“ (interjú), *Litera*, 2012. április 20., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/gonoszak-lenni>.
- Peter DAROVEC, *Pavel Vilikovský*, i. m., 66–72.
- Olvasói bejegyzés, *Moly*, hozzáférés: 2018.01.29, <https://moly.hu/konyvek/pavel-vilikovsky-emlekek-ura-pan-spomienok>.
- V. ö. GYÖRE Gabriella, „Apa-fiú-szlováklelek“, *Litera*, 2007. január 15., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/apa-fiu-szlovak-lelek>.
- A detektívregény műfajkódjait Vilikovský műveiben elemzi: BENYOVSKY Krisztián, „A mögöttes történet: delej és fintor. A Vilikovský-olvasás

- és a detektívtörténet hagyományára”, *Kalligram* 11, 4. sz. (2002), hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/2002/XI.-evf.-2002.-aprilis/A-moegoettes-toertenet-delej-es-fintor>.
- 19 HIZSNYAI TÓTH Ildikó, Tékozló apák és tékozló fiúk párbeszéde Pavel Vilikovský *A gonosz önéletrajza* című regényében, in *Nova Posoniensia II. A pozsonyi magyar tanszék évkönyve*, szerk. MISAD Katalin, CSEHY Zoltán, 234–248. (Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület – Kalligram, 2012), 245, hozzáférés: 2018.01.29, http://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmj/Nova_Posoniensia_2.pdf
- 20 GYÜRKY Katalin, „Ex libris. Václav Havel: A szabadság igézete; Pavel Vilikovský: A gonosz önéletrajza; Pavol Rankov: Szeptember elsején (vagy máskor); Szerhij Zsadan: Vorosilovgrád.” *Élet és Irodalom*, 2012. július 27., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2012-07-27/gyurky-katalin/gyurky-katalin.html>
- 21 PAPP-ZAKOR Ilka, „Isten vajon nem áruló-e? Pavel Vilikovský *A gonosz önéletrajza* című regényéről”, *Kalligram* 21, 6. sz. (2012).
- 22 MÁRTON László, „A gonoszság mint hagyatéék”, *Élet és Irodalom*, 2012. március 2., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2012-03-02/marton-laszlo/a-gonoszsag-mint-hagyatek.html>
- 23 HORVÁTH Viktor, „A gonosz flörtjei”, *Litera*, 2012.11.09., hozzáférés: 2018.01.29., <http://www.litera.hu/hirek/a-gonosz-flortjei>
- 24 Tanulmányában utal rá HIZSNYAI TÓTH Ildikó, l. m., 239.
- 25 SZABÓ István Zoltán, „Kis nemzet – nagy horror vacuú”, *Irodalmi Jelen* 14, 154–155. sz. (2014): 106–108., hozzáférés: 2018.01.29, http://www.irodalmijelen.hu/digital/154-155/oldalak/ij-aug-szep-2014_lapozo.pdf
- PAPP Lídia, „Az önellentmondás művészete”, *Élet és Irodalom*, 2014. július 18., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2014-07-18/papp-lidia/az-onellentmondas-muveszete.html>
- MOHÁCSI Balázs, „»Mi hazánk, aki a mennyekben vagy.« Pavel Vilikovský: Kutya az úton”, *Jelenkor*, 2014. március 24., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.jelenkor.net/visszhang/219/mi-hazank-aki-a-mennyekben- vagy>
- 26 GROZDITS Hahó, „Pavel Vilikovský hazafisága”, 2014. április 7., hozzáférés: 2018.01.29, <https://librius.hu/2014/04/07/pavel-vilikovsky-haza-fisaga/>
- 27 FEHÉR Renátó, „Homo sovieticus Pozson-alsón”, *Jelenkor* 58, 5. sz. (2015): 595–598., hozzáférés: 2018.01.29., [http://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/JELENKOR%202015-5%20\(teljes\).pdf](http://www.jelenkor.net/userfiles/archivum/JELENKOR%202015-5%20(teljes).pdf)
- 28 GYÜRKY Katalin, „A jelentéktelenség tragédiája”, *Élet és Irodalom*, 2015. július 24., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2015-07-24/gyurky-katalin/a-jelentektelenseg-tragediaja.html>
- 29 TAR Margaréta, „Pavel Vilikovský: Egy igazi ember története”, *Vigilia* 80, 8. sz. (2015): 639.
- 30 GARAJSZKI Margit, „Pavel Vilikovský: Egy igazi ember” (interjú), *Litera*, 2015. május 5., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/pavel-vilikovsky-egy-igazi-ember>.
- 31 JUHÁSZ Katalin, „Géppel fotózni nem nagy kunaszt”, i. m.
- 32 LÁNG Zsolt, „Hétköznapi kisregényei”, *Élet és Irodalom*, 2016. május 6., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.es.hu/cikk/2016-05-06/lang-zsolt/hetkoznapok-kisregenyei.html>
- STUMMER Krisztián: Rabul ejtett értelmek, *Litera* 2016.4.26 <http://www.litera.hu/hirek/rabul-ejtett-ertelmek>
- 33 STUMMER Krisztián, „Rabul ejtett értelmek”, *Litera*, 2016. április 26., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/rabul-ejtett-ertelmek>
- 34 ZÁVADA Pál, „Illetlenül személyes könyvbemutató”, *Litera*, 2016. április 23., hozzáférés: 2018.01.29, <http://www.litera.hu/hirek/zavada-pal-illetlenül-szemelyes-konyvbemutatas>
- 35 KESERŐ József, l. m.
- 36 Johann Wolfgang GOETHE, *Faust*, ford. MÁRTON László (Budapest: Pesti Kalligram, 2016), 77.
- 37 PAVEL VILIKOVSKÝ, *Az utolsó pompeji ló*, ford. HIZSNYAI TÓTH Ildikó (Pozsony: Kalligram, 2002), 108–109.
- 38 FEHÉR Renátó, l. m.

Görzdi Judit: a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézetének a munkatársa, rendszeresen jelennek meg tanulmányai a kortárs magyar próza és a magyar–szlovák/szlovák–magyar kulturális transzfer tárgyköréből. Mészöly Miklós írásművészetével egy kismonográfiában foglalkozott (magyarul és szlovákul jelent meg), Nádas Péter közép-európai recepciójáról egy szlovák tanulmánykötetet szerkesztett. A kortárs magyar regények történelemértelmezését vizsgáló szlovák nyelvű kötetének kiadása előtt áll.